

Erős Katalin Renáta SSND

A KÖZÉPKORI KRISZTUS TESTE TÁRSULATOK NÉHÁNY JELLEMZŐ VONÁSA

A középkori vallási társulatok – latin néven konfraternitások – két alapvető tényezőnek köszönheték létrejöttüket: egyrészt a társulat tagjai segítették egymást a földi életben – mint látni fogjuk nem csupán vallási, hanem a mindennapi élet számos területén –, másrészt imádkoztak az elhunytak lelki üdvéért. Az egymásért, egymás üdvözüléséért végzett ima az őskeresztény kortól fontos momentuma volt az egyház életének, azonban a 8. századra ez a szokás meggyökerezett és intézményesült a középkori vallási életben, méghozzá igen széles körben, szerzetesek, klerikusok és világi hívők között egyaránt. Noha ezek a konfraternitások sokszor a hívek köréből induló kezdeményezésként születtek meg, vagy kolostorok magánakciói voltak a hívek vallási igényére válaszolva, terjesztésüket a legfőbb egyházi vezetés szívesen fogadta. A 13. században, amikor egyre több eretnecség jelentkezett, és bizonytalanította el a keresztényeket, az egyházi előjárók egyfajta hitvédelmet láttak a társulásokban, ezért támogatták és segítették azokat mind szélesebb körben elterjedni.¹ Erre az időszakra tehető a Krisztus Teste tiszteletére alakult konfraternitások megjelenése és igen gyors elterjedése is, mind Nyugat-Európában, mind Magyarországon.

A Krisztus Teste testvérületek vizsgálatához először szükséges röviden felvázolni a különféle konfraternitás névvel megjelölt vallásos társulatok fajtáit. Az egyház életében elsőként a szerzetesházak léptek egymással közösségre, jellemzően a 7. századtól. Ez lényegét tekintve azt jelentette, hogy a kolostorok szerzetesei kölcsönösen részesítették egymást imáik és lelki jótéteményeik érdemeiben a földi életben, majd pedig haláluk után szentmiseáldozatot mutattak be az elhunytak lelki üdvéért.² A világiak szerzetes kolostorokhoz történő kapcsolódásának első nyomai a 8. században fedezhetők fel. Eleinte leginkább királyok és előkelők törekedtek a szerzetesekkel lelki közösségre lépni, mely főként abban nyilvánult meg, hogy imát kértek a kolostortól saját és hozzátartozóik számára. Kis Pippin frank uralkodó például 768 szeptemberében bizonyos adományokat tett a St. Denis kolostor javára, cserébe pedig azt kérte, hogy oda temetkezessen.³ Az uralkodóknak számos követőjük akadt, a későbbi századok folyamán pedig már nem csak az előkelők, hanem a kevésbé rangos emberek, egyszerű polgárok, illetve jobbágyok neveinek bejegyzése is megtalálható a kolostorok nekrológiumaiban.⁴ A kolostorok által létrehozott konfraternitásokba amint befizette valaki a kívánt összeget

1 LE BRAS 1940–1941. 349. Hozzáteszi, hogy két olyan korszak volt az Egyház életében, amikor üdvösségének zálogát a vallási társulatok terjesztésében, népszerűsítésében látta: egyik a már említett 13. század, a másik pedig a 17. század.

2 BERLIÈRE 1927. 136.

3 MGH 1892. 38–40.

4 DUHR 1939. 464.

– vagy annak megfelelő tárgyi adományt tett –, bejegyezték a konfraternitás könyvébe, és megígérték, hogy misét vagy más imát mondanak érte. Ettől a fajta imaközösségtől érdemes megkülönböztetni azt a szerzetesi konfraternitást, mely a világi hívót a szerzetesek által végzett imádságok és jócselekedetek érdemeiben részesítette.⁵ A kolostori közösségek példájára a világi klérus tagjai is törekedtek az egymással való közösségre, és minthogy ők alapvetően nem közösségben éltek mindennapjaikat, számukra a társulás még fontosabb volt.⁶ Magyarországon a középkor folyamán számos papi imaközösség jött létre. Kezdetben a világi hívók ezekbe a már létező papi társulatokba tömörültek, így ellentétben a nyugati mintával, itt nagyobb szerepük lett a világiaknak a papság által életre hívott közösségekben. Hazánkban a klérus és a világiak efféle együttműködése a konfraternitások virágzását hozta, ám a német és olasz társulások esetében a két réteg közti szakadékokat mélyítették, olyanmódon, hogy idővel zsinaton kezdték tiltani újabb vallásos közösségek alapítását.⁷ E társulatok vallásgyakorlata abban állt, hogy bizonyos időközönként összejöttek a templomban, imádkoztak az élő és elhunyt tagokért, vezekeltek a bűnökért, dicsőítették az Istent, és – Krisztus példájára – igen nagyra becsülték a kétkezi munkát. Hazánkban – egyes kutatók véleménye szerint – ezekből a világiak által életre hívott társulatokból fejlődtek ki a céhek. E tény bizonyítékaul szolgál például a kolozsvári mészárosok testülete, mely saját bevallása szerint a Szent Mihály arkangyal tiszteletére létrehozott konfraternitásból lett iparos testületté. Ha minden céh esetében ez nem is mondható el, alapvető vallásos irányultságuk vitathatatlan.⁸ Mindazok a vonások nyomon követhetőek a céhek közös vallási megnyilvánulásaiban, melyek a papok, szerzetesházak, szerzetesrendek, és ezek világiakkal való kapcsolatában megfigyelhetők. Ugyanakkor, míg a céhek tagjai elsősorban gazdasági és politikai célok miatt léptek közösségre, addig a konfraternitások tagjait a vallási cselekedetek közös végrehajtása ösztönözte.⁹

Hazánkban minden kétséget kizáróan a Krisztus Teste konfraternitások voltak a legjelentősebbek. A jelenlegi kutatások fényében összesen huszonegy magyarországi településen mutatható ki létezésük. Ezek a következők: Pozsony, Pozsonyszentgyörgy, Bazin, Sopron, Magyaróvár, Vasvár, Buda, Pest, Eger, Selmecbánya, Körmöcbánya, Besztercebánya, Lőcse, Kisszeben, Kassa, Eperjes, Bártfa, Brassó, Szeged, Kolozsvár és Szászbeszterce.¹⁰ Ezek közül háromnak pontosan tudható az alapítási ideje. A rendelkezésre álló adatok szerint az Oltáriszentség tiszteletére létesült legkorábbi magyarországi közösség a pozsonyi, melynek alapítására 1349-ben került sor.¹¹ Szintén a 14. századból való a szebeni (1372) és az egri társulat (1386).¹² Ezeken kívül csupán a lőcsei testvérületről lehet tudni biz-

5 SCHMITZ 1948. 198–200.

6 DUHR 1939. 461–462.

7 PÁSZTOR 2000. 23. és 38–39. Kivételt azok a társulatok képeztek, melyek az egyház felügyelete alatt jöttek létre, és annak irányításával működtek.

8 SZÁDECZKY 1913. 172. és PÁSZTOR 2000. 40–49.

9 KUBINYI 1999. 345.

10 PÁSZTOR 2000. 23. és ZÁGORHIDI–CZIGÁNY 1993. 37.

11 MAJOROSSY 2004. 70.

12 PÁSZTOR 2000. 25. és BATTHYÁNY 1827. 281.

tosan, hogy 1402 óta létezett.¹³ Egy 1395-ből származó végrendeleti adomány bizonyítja a vasvári társulat 14. századi fennállását.¹⁴ A 15. század első felében már biztosan működött a brassói, a budai és a bártfai társulat, amit egy-egy szórványos adat igazol. 1409. július 26-án János soltániai érsek búcsút engedélyezett a Brassó városában lévő Szűz Mária templomban található Krisztus Teste testvérületi oltárt meglátogató hívek számára.¹⁵ A budai társulatról elsőként a helyi lakosok közötti ellentét tanúskodik: a magyar polgárok 1436-ban véget akartak vetni a németek uralmának a városban, aminek első lépéseként a Krisztus Teste konfraternitást akarták megszüntetni, melynek gazdagsága is hozzájárult a helyiek elégedetlenségéhez.¹⁶ A bártfai társulatról pedig ismeretes, hogy 1443-ban két kisebb birtokkal rendelkezett.¹⁷ Mindezek mellett a besztercebányai testvérület 15. századi létezésére is található írásos bizonyíték, 1463. április 1-én ugyanis római bíborosok száz napos búcsút adományoztak a konfraternitás ünnepén résztvevő híveknek.¹⁸ Minden bizonnyal a társulatok többségének alapítása a 14. század végére, illetve a 15. század elejére tehető, ám sokuk esetében erről nem maradt fenn adat.

Nem kizárt továbbá, hogy több más településen is működött Krisztus Teste tiszteletére létrehozott testvérület. Elsősorban azokon a helyeken feltételezhető jelenlétük, ahol különös figyelmet fordítottak az Oltáriszentség tiszteletére, azaz Krisztus Teste valamely templom vagy kápolna titulusa volt, illetve ahol Szent Vér ereklyét őriztek. A leghíresebb Szent Vér ereklyét birtokló helyeken, vagyis Bátán, Ludbregen, Pécsen, Győrben, Vasváron, Kassán és Szegeden szinte biztosan alakult társulat a kegyhely őrzésére és az Eucharisztia tiszteletére, noha csupán Vasvár és Kassa esetében bizonyítható, hogy volt a városban Krisztus Teste konfraternitás. A vasvári társulat létezéséről már a 14. századból van adat, ám az ereklyéről csupán VI. Sándor pápa 1500-as búcsúlevele szól, melyben tizenöt év vezeklésenyhítést adományozott a híveknek, akik templomot és az ott található Szent Vér ereklyét áhitattal meglátogatták.¹⁹ A kassai Szent Erzsébet templomban lévő Szent Vér ereklyéről egy 1402-es és 1494-es búcsúlevelével is tanúskodik, a város Krisztus Teste testvérületéről pedig ugyanebből a századból állnak rendelkezésre források.²⁰ Az Oltáriszentségről elnevezett kápolnák és templomok száma igen jelentős volt a középkorban, elsősorban a kultusz hazai elterjedésének időszakában, amikor egyes egyházi vezetők különös gondot fordítottak Krisztus Teste tiszteletének növelésére. Demeter esztergomi érsek például 1384. április 24-én a város Szent Adalbert székesegyházának oldalában építtetett Krisztus Teste kápolnát, melyet javadalommal és búcsúkiáltással látott el, a következő évben pedig újabb adományok kíséretében a kápolnában végzendő szentmiséről is rendelkezett.²¹ Noha

13 BATTHYÁNY 1827. 382.

14 ZÁGORHIDI–CZIGÁNY 1993. 37.

15 DF 286 559.

16 KUBINYI 1999. 350. Tervük nem sikerült, a társulat a továbbiakban is működött. DE CEVINS 2003. 166.

17 DE CEVINS 2003. 138.

18 DF 280 686.

19 PÁSZTOR 2000. 137.

20 VÁRSZEGI–ZOMBORI 1889, 2000. 417–418. (CCCCLXXV.); SÜMEGI 1998. 101–153. 120., DE CEVINS 2003. 136.

21 DF 238 319. és DF 238 320.

esztergomi társulat létezéséről ezidáig nem került elő forrás, és az említett kiváltáslevelek sem szólnak róla, nem kizárt, hogy az érsek alapítása nyomán a hívek egy része közösségre lépett az előírások végrehajtása és az Oltáriszentség tiszteltetének terjesztése céljából. Más megszentelt helyek esetében is lehet szó hasonló jelenségről, ám e feltevés bizonyításához további kutatás szükséges.

Noha az adatok fényében a magyarországi a Krisztus Teste testvérületek nem rendelkeztek olyan nagy taglétszámmal, mint például a yorki, melyhez tizenöt-ezer hívó társult a 14. században, népszerűségük egyértelműen kimutatható, első-sorban a végrendeleti adományok segítségével.²² Az eperjesi konfraternitás például a 15. század végétől 1519-ig egymaga több adományt kapott, mint a városban működő többi tíz társulat összesen.²³

A fennmaradt forrásanyag eloszlása meglehetősen aránytalan. Pozsony városából például rendelkezésre áll a testvérület szinte teljes anyaga, a szabályzattal, számadásokkal, taglistákkal, a kegytárgyak és könyvek jegyzékeivel. Hasonlóan gazdag a lőcsei és a szebeni társulat anyaga, melyekben szintén megtalálható a szabályzat, számadás, taglista és anyagi javak felsorolása. Ezzel szemben számos testvérület létezéséről csupán egy-egy szórványos adatból lehet tudni, első-sorban végrendeleti adományból, ilyen például a vasvári vagy a kolozsvári Krisztus Teste konfraternitás.²⁴ A forrásanyag a viszonylagos fennmaradás ellenére lehetőséget ad e társulatok működési jellegzetességeinek és a város életében betöltött szerepének felvázolására.

A magyarországi Krisztus Teste testvérületek közül volt olyan, melynek tagjai csupán papok lehettek, de többségében egyháziakat és világiakat is tömörítettek magukba. Ugyanakkor arra is van példa, hogy egy városon belül két Krisztus Teste konfraternitás működött, egyik papok számára, a másik pedig világiaknak, így például Sopronban.²⁵ Kizárólag papi közösségre a legjobb példa az egri konfraternitás. Ide csak a káptalan többségének beleegyezésével léphettek be papok, és a taglétszámot ötven főben határozták meg, noha a szabályzat lehetővé tette, hogy – amennyiben alkalmas személyek jelentkeznek – hatvan főig bővítsék a létszámot.²⁶ A többi Krisztus Teste testvérületbe világiak és egyháziak is kérhették felvételüket. A lőcsei konfraternitás tagja volt például a mindenkori lőcsei plébános vagy a szépesi prépost, ugyanakkor a városiak közül számos mesterember belépett, például ács, gyógyszerész, aranyműves vagy cipész.²⁷ A lőcsei társulatnak csupán polgári származású tagjai voltak, míg Pozsonyban nemesek neveit is meg lehet találni a taglistákon.²⁸ A budai társulatnak szintén volt – igaz csupán egy – nemes tagja.²⁹ Az adatok azt mutatják, hogy ezek az Oltáriszentség tisztele-

22 IVÁNYI 1911. 131.

23 PÁSZTOR 2000. 34.

24 ZÁGORHIDI–CZIGÁNY 1993. 37. és PÁSZTOR 2000. 38.

25 PÁSZTOR 2000. 24.

26 BATTHYÁNY 1827. 283.

27 IVÁNYI 1911. 132–133.

28 IVÁNYI 1911. 132. és MAJOROSSY 2004. 77. 1476-ban jelentősen megnövekedett a nemesek száma a pozsonyi társulatban.

29 DE CEVINS 2003. 133.

tére alapított lelki közösségek elsősorban a város vezető rétegét tömörítették magukba, így nem csupán vallási előnyöket biztosítottak, hanem az evilági kapcsolatépítés fontos eszközei is voltak.³⁰ Ugyanakkor a lőcsei társulatnak nem csupán ottani, hanem más magyar – sőt, külföldi – városok polgárai is tagjai lehettek, így szerepel a listán késmárki, podolini, szepesolaszii vagy krakkói polgár is.³¹ A nemzetiségi megoszlást illetően elmondható, hogy mivel jelenlegi tudásunk szerint leginkább a német nyelvű lakossággal és vezetőréteggel rendelkező városokban alakultak Krisztus Teste konfraternitások, ezért többségében német nyelvű tagokkal rendelkeztek, ám nem kizárólagosan.³² Taglista jelenleg Pozsonyból, Lőcséről és Szebenből áll rendelkezésre, ezek a fenti állítást bizonyítják, ahogy az okleveles adatok is ezt erősítik például Eperjes esetében. Budán viszont két Krisztus Teste konfraternitás is működött, egyik német, másik magyar tagokkal.³³

A magyarországi Krisztus Teste testvérületek működéséről négy fennmaradt szabályzatból pontos képet kaphatunk, ezek a pozsonyi, szebeni, egri és lőcsei szabályzat. A társulatok élén többnyire egy évente választott személy állt, akit Pozsonyban céhmesternek, Egerben dékánnak hívtak. Egerben nem választás útján töltötték be a vezető szerepet, hanem a tagok nevét belépésük sorrendjében egy listára írták, és minden alkalommal a sorban következő került egy évre a konfraternitás élére. A tisztséget kötelező volt elfogadni, Egerben például három márka bírságot kellett fizetnie annak, aki visszautasította a dékánságot.³⁴ Lőcsén két, illetve 1517-től három oltárgondnok vezette egy évre a testvérületet, Szebenben pedig az alapító, János plébános és utódai.³⁵ Ha nem a társulat vezetője kezelte a vagyont, akkor választottak sáfárt is, ahogy például Egerben.³⁶ Ezen kívül több konfraternitás hozott létre kápláni állást, hogy a szabályzatban meghatározott misék elvégzését biztosítsák annál az oltárnál, mely hozzájuk tartozott. Szebenben a Szűz Mária-templomban alapítottak oltárt a társulat tagjai, melyhez kápláni állást is hoztak létre huszonkét forintos évi fizetéssel, amit a plébános az év folyamán két részletben fizetett ki, vagy ha a plébánosnak nem állt módjában, akkor a társulat teljesítette ezt a kötelezettséget.³⁷ A pozsonyi testvérület legfontosabb oltára a Szent Márton-plébániatemplomban volt, Krisztus Teste tiszteletére felszentelve, melyet eredetileg valószínűleg kápolnának szántak, de aztán később következetesen oltárnak hívtak. Ezen kívül a testvérület kegyura volt a templomban lévő legrégibb, Szűz Mária, Szent Anna, Szent István, Szent Oswald és Erasmus vértanú tiszteletére szentelt oltárnak is, valamint a Szent Lőrinc-templom Krisztus Teste („és Keresztelő Szent János-oltára”) is a konfraternitás gondjaira bízva, melyek rektorai, káplánjai és oltárigazgatói általában a káptalan tagjai közül kerültek ki. A szabályzat értelmében a káplánoknak először fogadalmat kel-

30 MAJOROSSY 2004. 104.

31 IVÁNYI 1911. 135.

32 DE CEVINS 2003. 133.

33 PÁSZTOR 2000. 23.

34 MAJOROSSY 2004. 78. és BATHYÁNY 1827. 284.

35 IVÁNYI 1911. 135-136. és SIEVERT 1872. 323-325.

36 BATHYÁNY 1827. 283.

37 SIEVERT 1872. 323.

lett tenniük a káptalan előtt, hogy a társulat szabályait megtartják.³⁸ A társulatok tisztségviselőiket évenkénti összejöveteleiken választották. Az éves gyűlés idejét szintén a szabályzat határozta meg: Egerben például mindenszentek nyolcadán jöttek össze, Lőcsén Úrnapija előtt két héttel. Ezeken a gyűléseken a megjelenés általában kötelező volt, hiszen fontos döntések születtek, például az új tagok felvételéről. Aki pedig nem jelent meg, azt pénzbírsággal sújtották, aminek az összege Lőcsén öt dénár volt.³⁹

Az egyes társulatok szabályzata lényegi elemeiben meglehetősen sok hasonlóságot mutat, ám egy-két helyi sajátosság található bennük. Az egri társulat szabályzata például rendelkezett arról is, hogy minden tag a püspök beleegyezésével készíthet szabályos és érvényes végrendeletet, ami a testvérületnek a tagok életében betöltött jogi szerepét és segítségét mutatja.⁴⁰ A lőcsei konfraternitásban pedig titoktartási kötelezettség volt, s aki ennek ellenszegült, a testvérek által kiszabott büntetést kapta.⁴¹

A Krisztus Teste tiszteletére alakult konfraternitások legfontosabb feladata az évi úrnapi szentmise és körmenet lebonyolítása volt, valamint hetente csütörtökönként a Krisztus Teste tiszteletére bemutatott szentmisén való részvétel. A lőcsei és szebeni társulat tagjainak énekes szentmisét írt elő a szabályzat, melyen kötelességük volt a tagoknak megjelenni, Egerben pedig a Szent János oltárnál mutatták be csütörtökönként a szentmisét, mely alól csak a messzire utazottak kaptak felmentést.⁴² Pozsonyban a három káplán egyikének volt a kötelessége, hogy énekes nagymisést mondjon minden csütörtökön vagy a rákövetkező pénteken Krisztus Teste tiszteletére.⁴³ Más városok társulatai esetében a búcsúlevelek adnak támpontot arra nézve, hogy a csütörtökönkénti Krisztus Teste misét hogyan ünnepelték. Bakócz Tamás esztergomi érsek 1510-ben kibocsátott okleveléből tudjuk például, hogy Brassóban a testvérület miséjéhez körmenet is kapcsolódott.⁴⁴ Hasonló mondható el a besztercebányai konfraternitás gyakorlatáról is a 15. században kiállított búcsúlevelek alapján.⁴⁵ Több társulat más szentmisét vagy imaórát is közösen ünnepelt. Pozsonyban a kántorböjtöket követő vasárnap este vesperáson, utána hétfőn pedig szentmisén vettek részt a tagok.⁴⁶ Egerben mindenszentek nyolcadán, vagyis a gyűlés napján a székesegyházban Szentlélek

38 MAJOROSSY 2004. 84–85. A besztercebányai, a brassói, a nagyszebeni és a kassai társulat szintén a város plébániatemplomában tartotta fenn legfontosabb oltárát, melynél az előírt szentmiséket bemutatták. Besztercebánya, Szűz Mária Szeplőtlen fogantatása templom: DF 280 686. Brassó, Szűz Mária templom: DF 286 571., DF 286 597., DF 286 612. Nagyszeben, Szűz Mária templom: DF 291 983. Kassa, Szent Erzsébet-templom: VÁRSZEGI–ZOMBORI 1889, 2000. 417–418. (CCCCLXXV.)

39 BATTHYÁNY 1827. 284. és IVÁNYI 1911. 132., BATTHYÁNY 1827. 384.

40 BATTHYÁNY 1827. 283.

41 IVÁNYI 1911. 132., BATTHYÁNY 1827. 385.

42 BATTHYÁNY 1827. 384., SIEVERT 1872. 323., BATTHYÁNY 1827. 282.

43 MAJOROSSY 2004. 70., 86. A szabályzat azt is előírta, hogy ezen a misén a nagyharanggal harangozzanak.

44 DF 286 612.

45 DF 280 686.

46 PÁSZTOR 2000. 25.

tiszteletére mutattak be szentmisét, Szebenben szombatonként a vesperáson gyűltek össze a társulat tagjai, és együtt énekelték a zsoltosma végén a *Salve Reginát*. Ezen kívül Szebenben különös gondot fordítottak arra is, hogy a betegekhez és haldoklókhoz eljusson az Oltáriszentség.⁴⁷ A Krisztus Teste konfraternitások tehát a város Eucharisztia tiszteletéhez is jelentősen hozzájárultak, ám nem csupán a heti csütörtöki szentmisékkal és az ehhez kapcsolódó körmenetekkel – melyeken a hívek részvételét számos esetben búcsúkiáltásokkal is ösztönözték –, hanem az Úrnapja ünnep szervezésével és lebonyolításával is. A Pozsonyi társulat Úrnapján megvendégelte a városi tanács tagjait és a körmenetben segédkezőket, ők tartották karban és díszítették fel a baldachint, mely alatt az Oltáriszentséget vivő pap ment, és a testvérület tagjai vitték a gyertyákat a körmenetben.⁴⁸

Az Oltáriszentség tiszteletére végzett vallási cselekmények mellett minden társulat életében különleges szerepe volt a halottakról való gondoskodásnak és a róluk való rendszeres megemlékezésnek. Pozsonyban és Egerben az elhunyt lelki üdvéért – akár otthon, akár idegenben hunyt el – szentmisét mutattak be, ezen kívül az elhalálozás napján a halotti zsoltosmát is elimádkozták, valamint másnap, a hetedik, a harmincadik napon, továbbá az évfordulón, gyászmisét is mutattak be, melyen mindenkinek részt kellett vennie.⁴⁹ Pozsonyban az elhunytakért minden nap mondtak szentmisét, bár ezen nem volt kötelező mindenkinek megjelenni. Egerben jegyzőkönyvbe írták az elhunytak nevét, és a székesegyházban nyugvók sírjánál haláluk után egy hónapon át minden nap gyertyát égettek a mise és a vesperás alatt. Lőcsén mindenkit értesítettek halál esetén, majd a temetésen, a gyászmisén, az elhunytért mondott imádságokon és a virrasztáson közösen vettek részt.⁵⁰ Szebenben János plébános kötelezte magát, hogy minden negyedévben szentmise áldozatot mutat be az elhunytak lelkéért, akiknek nevét feljegyzi. A szebeni Krisztus Teste konfraternitás sajátossága volt, hogy a testület létrehozásának indoklásaként külön kiemelték a szegény és idegen halottak temetésének elvégzését. A társulat szabályzata szerint ugyanolyan pompával kellett róluk gondoskodni, mint a konfraternitás tagjairól és azok családtagjairól, vagyis az elhunyt testét a szent kereszttel vezetett körmenetben vitték a templomba, majd katolikus szokás szerint temették el.⁵¹

Egy testvérület tagja akkor lehetett valaki, ha csatlakozási szándékát kinyilvánította, és befizette a belépés feltételeként meghatározott tagdíjat, illetve rendszeresen fizette a meghatározott díjakat. Az egri konfraternitás szabályzata azonban azt is kiköti, hogy csak feddhetetlen életű papot lehet felvenni, a pozsonyi szabályzat pedig arról rendelkezik, hogy békétlen embert ne vegyenek fel, házasság pedig csak felesége beleegyezésével léphet be. A belépéskor általában nem kellett túl nagy összeget fizetni. Egerben például egy dénárt adtak a konfraternitás fenntartására és szükségleteire, ugyanakkor minden héten az Eucharisztia tiszteletére a Szent János-oltárnál elmondott misénél szintén egy jó dénárt kellett adományozni a társulat pénztárába, ahogyan a belépés évfordulóján és az évenkénti össze-

47 BATTHYÁNY 1827. 283–284., PÁSZTOR 2000. 25.

48 MAJOROSSY 2004. 86–87.

49 MAJOROSSY 2004. 70. BATTHYÁNY 1827. 282–283.

50 BATTHYÁNY 1827. 384.

51 SIEVERT 1872. 324.

jövetelen is.⁵² Pozsonyban negyedévente tíz dénárt kértek a tagoktól, Szebenben a számadáskönyv tanúsága szerint belépéskor ötven dénárt kellett fizetni.⁵³ Kiemelkedően magas összeget kértek a belépéskor Lőcsén – négy vörös aranyat –, ám utána többet csak esetleges bírságként kellett fizetni.⁵⁴ A pénzeket általában kulccsal zárható ládában őrizték, és a konfraternitás vezetője vagy választott sáfárok kezelték, akiknek kötelességük volt számadást vezetni, és hivatali idejük elteltével azt átadni utódaiknak. Egerben a szabályzat lehetővé tette, hogy újraválasszák a sáfárokat, amennyiben jól végezték munkájukat, viszont aki visszautasította a tisztséget, annak három dénárt kellett fizetnie. Az egri sáfárok fizetése fél forint volt évente.⁵⁵ Pozsonyban a konfraternitás vezetője intézte a pénzügyeket, amiről köteles volt évente elszámolni. A perselyt is ő kezelte, de a testvérület négy tagjánál volt annak egy-egy kulcsa, akikkel együtt gondozták a társulat vagyonát.⁵⁶ Lőcsén szintén a konfraternitás vezetői, az oltárgondnokok voltak egyben a vagyon kezelői is hivatali idejük alatt, utána pedig kötelesek voltak elszámolni a kiadásokról és bevételekről, majd a pénzt átadni utódaiknak.⁵⁷

A Krisztus Teste konfraternitásoknak azonban nem a tagdíj volt a legfőbb bevételi forrásuk. A soproni társulatnak a 16. század elején tizenegy szőlője is volt, mely minden bizonnyal jelentős jövedelmet jelentett, mint a pozsonyi testvérület esetében is, mely az 1515-16-os évben a kiadások dupláját bevételezte a szőlőből készült bor eladásából.⁵⁸ Ezen kívül a lőcsei konfraternitás réteket és szántóföldeket is birtokolt, a brassói két falu földesura volt, a bártfainak pedig két kisebb birtoka volt, mely mellé 1451-ben egy mezőt, 1488-ban pedig egy művelt földet is kapott.⁵⁹ Számos végrendeleti és egyéb adománynak köszönhetően jelentős vagyonra tettek szert a társulatok. Selmechányának 1520-ban háromszázhuszonkilenc forintnyi vagyona volt, Szeben 1525-ben kétszázhárom forint bevételt könyvelt el, a pozsonyi társulat pedig majd húszezer dénár készpénzzel rendelkezett 1516-ban.⁶⁰ A lőcsei konfraternitás 1432-ben háromszázötvenöt vörös és öt kamarai aranyforinttal rendelkezett, ám 1516-tól minden évben ötven forint készpénz vagyona volt csupán.⁶¹ A kiadásokat nézve viszonylag sokat költöttek viaszra és olajra, valamint gyertyára, melyet a testvérületek oltárainál, illetve temetéskor vagy Ünnapján égettek. Ezen kívül egyes tisztségviselők fizetését, a szentmisét bemutató papok, a segédkező ministránsok, az orgonista és a harangozó pénzét, valamint az ünnepélyes szentmiséket követő lakomák költségeit a társulatok vagyonából állták. A lőcsei konfraternitás számadáskönyvéből tudható, hogy Lőcsén igen komolyan vették az előírt bírságok behajtását is, olyan-

52 BATTHYÁNY 1827. 283. és PÁSZTOR 2000. 25.

53 MAJOROSSY 2004. 94., SIEVERT 1872. 340., 341.

54 IVÁNYI 1911. 131.

55 BATTHYÁNY 1827. 284.

56 MAJOROSSY 2004. 73., 93.

57 BATTHYÁNY 1827. 384.

58 PÁSZTOR 2000. 36., MAJOROSSY 2004. 94–96.

59 PÁSZTOR 2000. 36., KUBINYI 1999. 345., DE CEVINS 2003. 138.

60 PÁSZTOR 2000. 36., SIEVERT 1872. 337-339., MAJOROSSY 2004. 95.

61 IVÁNYI 1911. 139.

nyira, hogy 1450-ben háromszázharminc dénár bírságot jegyeztek fel, de olykor nagyobb összeget is beszedtek.⁶²

A Krisztus Teste konfraternitások harmadik legfontosabb feladata az Oltáriszentség tiszteletének ápolása és a halottakról való gondoskodás mellett a szegények támogatása volt, mely egyben kiadásokat is jelentett a társulatoknak. A szebeni testvérület rendelkezéséről – mely szerint a szegények számára méltó temetést kell rendezniük – már volt szó. Egerben a szabályzat szerint halottak napján a dékán kötelessége volt, hogy megvendégelje a szegényeket kenyérrel és borral, továbbá közülük néhányat felruházzon.⁶³ Lőcsén a szabályzat 1544-es megújításakor rendelkeztek arról, hogy Úrnapja utáni vasárnapon hat szegényt lássanak vendégül két tál étellel – vagyis marhahússal és káposztával –, hozzá pedig sört adjanak. Minden bizonnyal azonban e határozat nem ment át a gyakorlatba.⁶⁴ A besztercebányai társulat évi kb. ötszáz forintos bevételéről 1526-ban Verbóci István úgy rendelkezett, hogy az Úrnapját követő vasárnap húsz asztalnál meg kell vendéglelniük a szegényeket.⁶⁵ A városokban tehát a Krisztus Teste konfraternitások nem csupán vallási, hanem jelentős karitatív tevékenységet is végeztek. Noha arról nincs adat, hogy ispotályokat vagy szegényházakat tartottak volna fenn, mint például a pozsonyi vagy az eperjesi Szűz Mária társulat, ám ugyanazokat tették a szegények megsegítésére, mint a Sopronban, Pozsonyban, Lőcsén vagy Matheócon működő ún. nyomorgók céhe, melyek segélyeket osztottak a szegényeknek, és eltemették őket haláluk estén.⁶⁶

Vallási és karitatív tevékenységük mellett a városok gazdasági életében is jelentős szerepet játszottak a Krisztus Teste konfraternitások. A Lőcsén fennmaradt számadáskönyv tanúsága szerint a testvérület jelentős pénzösszegeket kölcsönzött a városnak. A 1433-ban Lőcse városa háromszáz forintot, valamint tizenöt mázsa vasat és száz forint értékű borsot is kölcsönzött a társulattól, 1472-ben pedig harmincöt forintot. Ugyanakkor egyes polgárok is jelentős összegeket kaptak a társulattól, 1492-ben például két asszony száz-száz forinttal tartozott, Stanczel Teofil festő pedig 1512-ben száz forint kölcsönből vett magának házat. A pozsonyi társulat bevételeit is jelentősen gyarapította a kölcsönből befolyó kamat, ami azt mutatja, hogy hasonló pénzgazdálkodást folytatott, mint a lőcsei konfraternitás.⁶⁷ Minden bizonnyal – minthogy népszerűségüknek köszönhetően tekintélyes készpénz vagyonnal rendelkeztek a Krisztus Teste testvérületek – máshol is történt hasonló pénzügyi tevékenység.

A Krisztus Teste konfraternitások komoly szerepet játszottak egyes városok szellemi életének fejlesztésében és anyagi kultúrájának formálásban, megőrzésében is. A Budai János barsi főesperes és esztergomi kanonok által 1309-ben alapított budai Krisztus Teste társulatnak az is célja volt, hogy tehetséges, ám szegény diákok taníttatásáról gondoskodjon. Ennek megfelelően a testvérület saját pén-

62 IVÁNYI 1911. 137.

63 BATTHYÁNY 1827. 284.

64 IVÁNYI 1911. 136.

65 BUNYITAY–RAPAICS–KARÁCSONYI 1902. 254–255.

66 PÁSZTOR 2000. 58.

67 IVÁNYI 1911. 140.

zéből kiküldött néhány szegény tanulót külföldi egyetemre, és vállalta a tanulás minden költségének megtérítését.⁶⁸ Az egyes társulatok tárgyi javairól szórványos feljegyzések, adományok, illetve végrendeletek tanúskodnak. A társulatok – különösképpen azok, melyek káplánt is foglalkoztattak – minden bizonnyal rendelkeztek díszes miseruhákkal, kelyhekkal, a misézéshez szükséges minden kelléssel és misekönyvvel. Az egyik pozsonyi káplán javadalmához egy táblás játék is hozzátartozott. Tehetős polgárok is bíztak a testvérületek anyagi kultúra emelése iránti nyitottságában, így számos adományt tettek azzal a céllal, hogy a társulat által építendő kápolna vagy oltár elkészülhessen, és díszítésére is legyen elegendő pénz. Jans Poll tehetős kereskedő például nagylelkű végrendeleti adományával támogatta a pozsonyi társulat Szent Márton-plébániatemplomban építendő kápolnáját, valamint gondoskodott a kápolna tetejének cserepezéséről és ablaküvegezéséről.⁶⁹ A szebeni konfraternitás számadásához leltárt is csatoltak, melyből nagyon gazdag tárgyi javakkal rendelkező társulat képe tárul elénk. Eszerint a mise sok esetben arannyal és drágakövekkel díszített kellékein túl a testvérületnek volt nyolc darab tojás alakú ereklyetartója, amiken elől Isten báránya, hátul pedig valamelyik szent képe volt látható, melyek aranyból vagy ezüsből készültek és rubinttal voltak díszítve. A társulat tulajdonát képezte Szűz Mária ezüst szobrán kívül egy arany ereklyetartó-tábla és egy fatábla is, mely kereszttel továbbá Szűz Mária és Szent János ezüst képével volt díszítve.⁷⁰ A lőcsei társulat számadáskönyvéből kiderül, hogy 1514-ben Menyhért templomatyá rendelt a templom számára egy képet négy forintért, melyhez két forinttal a testvérület is hozzájárult, két év múlva pedig a konfraternitás a várostól visszacapott negyven forintból megrendelte a Szent Jakab szárnyas oltár képét.⁷¹ A brassói Krisztus Teste testvérület pedig 1526-ban vett meg Földvárról egy hatvanöt forintos szentségtartót.⁷²

Mindezeket figyelembe véve tehát elmondható, hogy a hazai Krisztus Teste társulatok szerepe kiemelkedő volt a középkori városok életében – nem véletlenül hívja őket Kubinyi András nagy testvérületeknek.⁷³ A reformáció következtében azonban több Krisztus Teste testvérület támadások keresztútjába került – mint például a szebeni, melynek úrnapi körmenetét 1526-ban megzavarták és kigúnyolták a protestánsok –, és az adatok fényében úgy tűnik, hogy több társulat elenyészett a 16. század második felére.⁷⁴ Ennek ellenére virágzásuk alatt – a középkor századai folyamán – nem csupán vallási közösséget teremtettek és a tagok vallásgyakorlatát segítették elő, hanem kiemelkedő karitatív tevékenységet folytattak, és felbecsülhetetlen lépéseket tettek a szellemi és anyagi kultúra növelésében, terjesztésében.

68 LUKCSICS 1912. 708.

69 MAJOROSSY 2004. 103., 74–75.

70 SIEVERT 1872. 352–355.

71 IVÁNYI 1911. 138.

72 PÁSZTOR 2000. 38.

73 KUBINYI 1999. 350.

74 PÁSZTOR 2000. 38.

Eredeti források helye

DF

Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény

Forrás- és regesztakiadványok

BATTHYÁNY Ignác

1827 *Leges ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum adiacentium. Tomus 3.*
Kolozsvár.

BUNYITAY Vince – RAPAICS Rajmund – KARÁCSONYI János

1902 *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. 1526–1529.*
Budapest.

MGH

1892 *Diplomatum Karolinorum. I. Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Edidit Societas aperiendis fontibus Rerum germanicarum medii aevi. Epistolarum. Tomus III. Merowingici et Karolini Aevi I. Berlin.*

VÁRSZEGI Asztrik – ZOMBORI István

1889, 2000 IX. *Bonifác pápa bullái. Második rész. 1396–1404. VÁRSZEGI Asztrik – ZOMBORI István (szerk.) Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. I/4. Budapest.*

Irodalom

BERLIÈRE, Ursmer

1927 *Confréries benedictiens au Moyen-âge. Revue liturgique et monastique.* (12.) 135–145.

LE BRAS, Gabriel

1940–41 *Les confréries chretiennes. Problèmes et propositions. Revue historique de droit français et étranger. IV. série. (19–20.) 310–363.*

DE CEVINS, Marie-Madeleine

2003 *Az egyház a késő-középkori magyar városokban.* Budapest.

DUHR, Joseph

1939 *La confrérie dans la vie de l'église. Revue d'histoire ecclésiastique. (35/1.) 439–465.*

IVÁNYI Béla

1911 A lőcsei „Krisztus Teste” testvérület jegyzőkönyve 1431–1584. *Közlemények Szepes vármegye múltjából.* (3/3.) 129–145.

KUBINYI András

1999 *Főpapok, vallási intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon.* Budapest.

LUKCSICS József

1912 Középkori magyar papi imatársulatok. *Katholikus Szemle* (26/7.) 698–710.

MAJOROSSY Judit

2004 A Krisztus Teste Konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében. *Történelmi Szemle* (46/1–2.) 69–111.

PÁSZTOR Lajos

2000 *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában.* Budapest. [Az 1940-es kiadás reprint változata.]

SCHMITZ, Philibert

1948 *Histoire de l'ordre de Saint Benôit. Tomus I/VI.* Maredsous.

SIEVERT, Gustav

1872 *Dei Bruderschaft des heiligen Leichnams in Hermannstadt.* Nagyszeben.

SÜMEGI József

1998 Adatok a penitencia és a búcsúk történetéhez a középkori Magyarországon. In: SÜMEGI József – ZOMBORI István (szerk.) *Hermann Egyed emlékkönyv.* Budapest.

SZÁDECZKY Lajos

1913 *Iparfejlődés és a czehek története Magyarországon.* Budapest.

ZÁGORHIDI-CZIGÁNY Balázs

1993 Krisztus Teste-társulat a középkori Vasváron. Adalék a város középkori vallási életéhez. *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények* (20/3.) 37–39.